

УДК 001.8:130.2

DOI: [https://doi.org/10.17721/UCS.2026.1\(18\).04](https://doi.org/10.17721/UCS.2026.1(18).04)

Ростислав ФАНАГЕЙ, д-р філософії з культурології, асист.

ORCID ID: 0000-0001-8640-082X

e-mail: rostyslav.fanagei@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПОТЕНЦІАЛ ДОСЛІДЖЕНЬ "КУЛЬТУРНИХ ТЕХНІК" (KULTURTECHNIKEN) У САМОВИЗНАЧЕННІ УКРАЇНСЬКОГО КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ

Вступ. Актуалізувавшись впродовж останнього десятиліття, вітчизняна дискусія щодо місця та ролі культурологічних досліджень, є важливим кроком в підваженні доволі неясного та небезпечно пострадянського проєкту "культурології". Проте у значній частині наявних підходів вітчизняний дискурс є доволі одностайним щодо культурологічної проблематики – тяжіє до духу класичної герменевтичної чи неklasичної лінгвоцентричної парадигми гуманітаристики, в подоланні яких, своєю чергою, постали сучасні зарубіжні культурологічні дослідження. Одним з орієнтирів в нагальних реорієнтації та самовизначенні вітчизняної культурології є німецькі дослідження "культурних технік" (Kulturtechniken) та сучасні Kulturwissenschaften загалом.

Методи. Дослідження ґрунтується на критично-історичному (генеалогічному) і порівняльному аналізі та метатеоретичній рефлексії.

Результати. Дослідження "культурних технік", антропологізуючи медіа-теорію Ф. Кітцлера, звертаються до "апріорі" позірно розрізнених культурних і технологічних систем та дозволяють синтетично розглядати широкий спектр операційних взаємозв'язків реального та символічного, які лежать в основі людського існування. З одного боку, дане дослідницьке поле розкриває радикальну, але питомо культурологічну перспективу з неприйнятною для класичної гуманітаристики позицією нонсенсу (матеріальності, тілесності, загалом необхідно культурної технологічності). З іншого боку, проблемне поле "культурних технік" відкрите і з більш традиційних "точок входу". У цьому воно є доволі зручним для прийняття вітчизняною культурологією – за бажання дозволяючи зберегти специфіку інтелектуальної традиції та, у будь-якому разі, вводячи дослідження в постгерменевтичну площину.

Висновки. Дослідження "культурних технік" являють собою показово розкриває постдисциплінарну постгерменевтичну оптику, яка притаманна сучасним зарубіжним культурологічним дискурсам, необхідна вітчизняному та є потенційною основою для їх (можливо єдиноможливого) методологічного і статусного самовизначення як парадигмальної альтернативи філософії. В якості узагальнення та підняття постфілософського патосу пов'язаний з ними дослідницький умонастрій – в різних формах характерний для зарубіжних культурологічних дискурсів в цілому – можна назвати "матеріалістичним трансценденталізмом". Але найважливіше, що "культурні техніки", зачіпаючи та розкриваючи в такий спосіб усю соціокультурну складність, є доволі конкретним та специфічним предметним полем для спеціалізованого культурологічного дослідження.

Ключові слова: "культурні техніки", Kulturtechniken, культурологічні дослідження, постгерменевтична "оптика", Б. Зіґерт, Ф. Кітцлер, медіа-теорія.

Вступ

Інституалізоване з останніх декад ХХ ст. та все більш експансивне поле культурологічних досліджень (в множині їх варіацій в різних національних традиціях) досі залишається проблематичним об'єктом академічних дискусій загалом, не лише у вітчизняному інтелектуальному середовищі. Щоправда у вітчизняній дискусії саморефлексивна проблематичність питомо постнеklasичного культурологічного дискурсу постає в дещо іншому світлі ніж в глобальному контексті – в сенсі і зарубіжному, здебільшого на європейському та американському тлі, і насправді все більш синхронізованому щодо дослідницьких орієнтацій.

Актуалізувавшись впродовж останнього десятиліття (симптоматично пізніше за утвердження не менш невизначеної освітньої дисципліни), дискусія щодо місця та ролі українських культурологічних досліджень є важливим кроком в ревізії доволі непевного проєкту "культурології". Проте невизначеність культурологічного дискурсу постає в даній дискусії радше проблемою його потенційної квазі-науковості. Варіюючись від спроб обґрунтування окремої науки до візії культурології як нової перспективи чи стилю гуманітарних студій загалом, основним в цьому контексті постає питання можливості (та відповідно вимога) специфічних методів та (а отже) наукового статусу "культурології". Що зрештою окреслюється самою назвою проєкту.

З іншого боку, у значній частині наявних підходів вітчизняний дискурс є доволі одностайним у зрештою найважливішому аспекті – культурологічній проблематиці. Зберігаючи ексклюзивний зв'язок з мистецькими та

інтелектуальними практиками, проблематика вітчизняних культурологічних досліджень тяжіє до духу класичної герменевтичної чи неklasичної лінгвоцентричної парадигми гуманітаристики, в подоланні яких, своєю чергою, постали сучасні зарубіжні культурологічні дослідження.

Окремою проблемою, яка значною мірою задає основу окресленим методологічним вимірам, але є найбільш актуальною через свою політичну та ідеологічну небезпечність, є пострадянськість проєкту "культурології" – історіографічно задокументована (Демчук, 2012; Кислюк, 2019; Кравченко, 2019; 2021) та донедавно експліцитна в концептуальних обґрунтуваннях. По-перше, характерно для будь-якого "пост"-стану, явною є парадоксальна ситуація. В подоланні гегемонії (або кон'юнктурній відмові від) історичного та діалектичного матеріалізму відбулось реакційне звернення до філософії історії/ культури чи культурної історії ХІХ-ХХ ст. Й відповідно – крайній ухил у "духовність" із збереження віри в силу Історії та Теорії. По-друге, в контексті саме "культурології" – а не досліджень (здебільшого етнонаціональної) культури, в яких реактуалізувалася тривала вітчизняна дослідницька традиція – явною є "пострадянськість" як російськість концептуальних витоків та російськоцентричність траєкторії і в перші декади ХХ ст. Хоч історично зрозуміла, вона точно не є (і не має бути) безальтернативною.

Мета – обґрунтувати потенціал досліджень "культурних технік" (Kulturtechniken) в самовизначенні українського культурологічного дискурсу.

Огляд літератури. Узагальнена картина дослідницьких спрямувань та мотивів історичної та критичної саморефлексії українського культурологічного

© Фанагей Ростислав, 2026

дискурсу до повномасштабного російського вторгнення окреслюється матеріалами в ряді колективних монографій, виданих впродовж останнього десятиліття: "Культурологія: Могилянська школа" (2018), "Сучасна культурологія: актуалізація теоретико-практичних вимірів" (2019), "Сучасна культурологія: постмодернізм в логіці розвитку української гуманітаристики" (2021). Дане поле є очевидно вкрай обмеженим для системного документування або "картографування" цього питання. Але це і не є метою даного дослідження. Містячи позиції вітчизняних спеціалістів з різних академічних осередків (НаУКМА, ХДАК, МДУ, НМАУ тощо), до того ж з чітко маніфестованими цілями узагальнюючої рефлексії та інституційними легітимаціями, така вибірка видається достатньо репрезентативною.

Тенденції в зарубіжних культурологічних дискурсах кінця ХХ – початку ХХІ ст. (загалом відповідні кризі герменевтичної гуманітарії, але й з важливими відмінностями в траєкторіях окремих традицій) розглядаються і систематизуються, зокрема, в працях Аляйди Ассман (Assmann, 2019), Доріс Бахман-Медік (Bachmann-Medick, 2016), Ганса-Ульріха Гумбрехта (Гумбрехт, 2020), Пітера Берка (Burke, 2008), Кіта Моксі (Мохеу, 2008) Ольги Брюховецької (Брюховецька, 2018; 2024). Необхідно зауважити, що хоча траєкторії, наприклад, французької історіографічної традиції чи культурної антропології є невід'ємними складовими розгортання сучасного культурологічного знання, у фокусі даного дослідження перебувають першочергово англофонні "cultural studies" та німецькі "Kulturwissenschaften".

Історії та концептуалізації дослідницького поля "культурних технік" в межах трансформацій сучасних німецьких "наук про культуру" (Kulturwissenschaften) – релевантного, на наше переконання, в питанні самовизначення української культурології – представлені в працях Бернарда Геогегана (Geoghegan, 2013), Джеффері Вінтроп-Янга (Winthrop-Young, 2013), Сибіллі Кремер і Горста Бредекампа (Krämer, & Bredekamp, 2013), Томаса Махо (Macho, 2013) та Бернгарда Зігерта (Sieger, 2015; 2017), на чийому підході сконцентрована увага даного дослідження. Вони ж, своєю чергою, напряму пов'язані з підходом Фрідріха Кіттлера (Kittler, 1990; 1999). Необхідне в даному контексті розкриття специфіки його медіа теорії та аналізу, нечасто згадуваних у вітчизняному інтелектуальному середовищі, є окремим завданням дослідження.

Методи

Дослідження ґрунтується передусім на критично-історичному (генеалогічному) аналізі формування проблематики "культурних технік" та пов'язаних із нею трансформацій сучасного німецького культурологічного знання. Порівняльний підхід використовується для зіставлення траєкторій розвитку сучасних західних культурологічних досліджень, зокрема в контексті медіа-дискурсу. Окремий рівень дослідження становить метатеоретична рефлексія, спрямована на окреслення можливостей методологічного й предметного самовизначення культурологічного дискурсу загалом та у вітчизняному контексті.

Результати

Одним з полюсів дискусії щодо вітчизняної культурології виступає візія її як окремої науки з чітким поняттєво-категоріальним та методологічним апаратом. Показовою в даному випадку є позиція Юлії Сабадаш – вимога перетворення культурології на "те явище сучасної гуманітаристики, яке матиме право на класичне звання "сувора наука", позбавлене характерних нині "жонгливання

фактами" та "свавілля авторських інтерпретацій" (Сабадаш, 2021, с. 40). Зокрема, таке самовизначення та відмежування має зупинити негативне "поглинання" культурологією гуманітарних наук та применшення їх значення, а також зберегти існуючу модель культурологічного знання (Сабадаш, 2021, с. 36). Згідно з Ю. Сабадаш, дослідницький простір культурології визначають ті науки, які "вивчають або специфіку розвитку мистецтва, або найбільш різноманітні прояви почуттєвої природи людини" (Сабадаш, 2021, с. 41). Особлива вага в цьому контексті вбачається у "переконливо зафіксованому" діалозі з мистецтвознавством, зважаючи на фундаментальність проблеми "культуротворчості" та її зв'язок з мистецькими практиками (Сабадаш, 2019, с. 164).

Схожим чином в анотації до колективної монографії "Могилянської школи" стверджується, що "культурологія постає у жодному разі не «мультидисциплінарним стиком», а окремою галуззю зі своєю методологією і власним предметом наукового дослідження". А Михайло Собуцький у передмові визначає специфіку культурологічного дослідження суміжних з мистецтвознавством "так званих сфер та галузей культури" через різноманітні інтерпретації, яка виходить "на рівень значень, притаманний даній культурі як такій, що потім може бути застосовано до інших її проявів" (Собуцький, 2018, с. 5–6).

Діаметрально протилежна візія полягає в визначенні (потенціалу) культурології як нової "загальнонаукової методології" (Кислюк, 2019, с. 10), нового "кута зору гуманітарних наук" (Івашина, 2018, с. 237) тощо. Підсумовуючи свій огляд подібних підходів, Олександр Кравченко вбачає в культурології потенціал альтернативної наукової стратегії гуманітарного пізнання – постдисциплінарного ґносеологічного простору, який дозволить не лише випрацювати нову парадигму знання про культуру, але й "зняти печатку сакральності наукового методу, звільнити його від дисциплінарного кріпацтва і повернути колишню притаманну йому пізнавальну гнучкість" (Кравченко, 2021, с. 34–35). Більше того, нинішня прив'язка культурології до мистецтвознавства чи філософії постає в його візії не безальтернативною даністю, а радше проявом інертності інтелектуального середовища чи вибором найменш конфліктного способу її легітимації (Кравченко, 2021, с. 34).

Щоправда окрім доволі неясної (але як видається наявної) оцінки цих процесів та позиції щодо самої культурологічної проблематики, О. Кравченко пов'язує таку потенційну загальну конфігурацію лише з "епізодом локальної історії науки" (Кравченко, 2021, с. 34) та радянською науковою традицією, де "культура є кодовим словом, яким визначається претензія науковця на інтерпретацію будь-яких соціальних явищ сучасності і минулого із застосуванням некласичних пояснювальних моделей" (Кравченко, 2019, с. 31). За десять років до того ця думка висловлювалася харківським дослідником напряму – культурологія розумілась "абсолютно унікальним інтелектуальним продуктом, що, з одного боку, відповідає міжнародним науковим тенденціям, а з іншого – є втіленням російської (пострадянської, а також будь-якої національної з числа колишніх радянських республік) наукової традиції" (Кравченко, 2010, с. 22). Схожим чином і Олександр Івашина пов'язує пост- чи трандисциплінарний характер культурологічних досліджень – "освічений холічний еkleктизм", який надає інструменти під конкретні проблеми (Івашина, 2025, 20) – зі "своєрідним каноном культурології"

створеним радянськими "творчими гуманітаріями" (Івашина, 2025, с. 16).

Разом з тим, видається, що подібне обґрунтування (або ж "діагностування") пострадянськості культурології прикладається не стільки до окресленої методологічної конфігурації (притаманної якраз сучасним західним дискурсам), а радше до тенденцій у визначенні проблемних полів культурології. Так, наприклад, сам О. Івашина визначає "культуру" невеликою територією людської діяльності, "де існує вільна, творча складова людського життя, де існує інтелектуальність" (Івашина, 2025, с.37). Разом з визначенням небезпеки "філософізації" теорії культури (Івашина, 2025, с.39) та загалом сучасної відмови гуманітарія від моделей мови та свідомості (Івашина, 2025, с. 12), сучасна "нова тілесна культура" постає для нього кризою необхідно (само)критичної інтелектуальної культури (Івашина, 2025, с. 43)

Загалом же, хоча більшість розглянутих підходів і лавіюють між окресленими "полюсами" в питанні статусу "культурології", вони істотно сходяться в класичному для гуманітаристики герменевтичному визначенні культурологічної проблематики (і відповідно методології). На думку Руслани Демчук, культурологія є "комплексною гуманітарною наукою про культуру, що долає дисциплінарні кордони, ґрунтуючись на системних взаємозв'язках, але утримує каркас предметнопроблемного ядра" (Демчук, 2018, с. 11). Культура ж, у свою чергу, розглядається як "універсально-ціннісна система", "ментальна сфера смислів", яка хоч і потребує аналізу своїх маніфестацій і форм та є контекстуальною (що відповідно вимагається і від науки про неї), але може усвідомлюватися лише на рівні ідеального (Демчук, 2018, с. 12-15). Олена Колесник припускає, що можливо єдиною методологією в аналізі культури є культурологічна герменевтика, яка синтезує досягнення та підходи різних герменевтичних дисциплін (Колесник, 2019, с. 90). Костянтин Кислюк, розвиваючи позиції культурологічної школи В.М. Шейка, розглядає "особливий епістемологічний статус культурології (принаймні, у її пострадянській версії) як інтегральної науки про культуру" зі своїм специфічним підходом (Кислюк, 2019, с. 27). Культура в даному випадку потребує "найточнішого визначення" та розглядається на перетині людського вдосконалення в системі універсальних цінностей", людського самовираження в духовних практиках та інституційної унормованості поведінки (Кислюк, 2019, с. 19-20). А джерела культурологічного підходу відшукуються у баденських неокантіанців (Кислюк, 2019, с. 17)

Долучаючись до дискусії щодо шляхів самовизначення вітчизняної культурології, нагально необхідно зокрема і через потребу синхронізації з західноєвропейським інтелектуальним контекстом на противагу підлаштуванню під російський, ми спираємось на наступні припущення, кожне з яких конкретизує попереднє.

По-перше й загалом: поле сучасних культурологічних досліджень – у множині їх достатньо відмінних генеалогій і траєкторій у різних інтелектуальних традиціях (cultural, Kultur-, culturelle тощо) – очевидно походить від та звертається до тривалої та множинної історії теорій та досліджень культури, розпорочених в різних галузях філософського знання та предметно і методологічно спеціалізованих наук XIX–XX ст. Разом з тим, культурологічні дослідження, окреслюючись з 70–80-х років минулого століття, є принципово відмінними від них.

Постання саме культурологічних досліджень на пряму та обопільно пов'язане з розгортанням постнекласичної і постдисциплінарної конфігурації соціогуманітарного

знання. Як мінімум між-, а радше транс-дисциплінарність культури як дослідницької проблеми в її сучасних концептуалізаціях та її "неунікність" в триваючій кризі модерного порядку реальності є не лише наслідком, а й самим рушієм та загальною рамкою цих методологічних трансформацій. Показовим є формулювання "культурний поворот", навіть при його поширеному обмеженні до первинного неомарксистського проєкту "cultural studies" та пізнішого постмодерністського конструктивізму – йдеться не лише про зауваження проблеми культури з неприхильними до цього дослідницьких позицій (з відповідним розширенням цього проблемного поля), але й такою ж мірою їх власну "культуралізацію", прийняття культурних "оптик" або ж способів пояснення в дослідженнях людського способу (спів)життя, як загального об'єкту гуманітарного та соціального знання. Звичайно, якщо взяти до прикладу соціальну теорію, то разом з похідними з її критичної гілки "самими по собі культурними" студіями (С.Голл) або більш традиційною та варіативною культурною соціологією продовжує існувати класична соціологія культури (з відповідно обмеженими методами та предметом дослідження). Аналогічні приклади, зрештою, можна навести і з царини класичних теорій і досліджень культури. В даному випадку не стверджується, що постнекласична конфігурація знання стала всезагальною. Проте видається важливим, що так само як культурологічний дискурс вимагає для свого існування постнекласичної орієнтації, така конфігурація соціогуманітарного знання до певної міри, навіть якщо не експліцитно, є іманентно культурологічною – "культура змістилася з позиції об'єкта дослідження до того, щоб у межах цих різних парадигм та їхніх визначень стати гнучким інструментом аналізу на службі різних аналітичних проєктів [...] для вивчення конвергенції влади, нерівності та історії" (Rosaldo, 2008, с. xii).

Дана узагальнена ситуація, разом із динамічністю і фрагментарністю культурологічного дискурсу (множиною подальших "поворотів") та самої соціокультурної реальності, не може бути непроблематичною та невизначеною (як мінімум в контексті донедавна усталеного академічного status quo). Та власне і не має бути такою, окрім як в загальних рисах. Разом з тим, очевидно, що така візія – аналогічно до найширшого антропологічного визначення культури як цілого та конкретного способу людського життя – не дає ніякої відповіді щодо спеціальних проблематики та завдань культуролога/ині (якщо вони взагалі можливі).

Друге припущення полягає в тому, що постнекласичний культурологічний дискурс має можливість і загалом право на існування лише якщо зможе обґрунтувати себе як альтернативу класичній філософській парадигмі. Більше того, погляд на дану проблему через таку призму – не менш невизначеної і проблематичної, але загальноприйнятої філософської мета-теоретичності та історичної дисциплінарної недиференційованості – знімає, з одного боку, потенційний скепсис щодо претензійності та прожективності такого розуміння культурологічного дискурсу. А з іншого боку, навіть підкреслює загальну тяглість, в якій ще на початку ХХ ст. відзначалось культуралізаційне джерело/ подолання явної кризи філософії (зокрема — неокантіанське заміщення критики розуму критикою культури). Зрештою, реальну проблему в самовизначенні культурологічного дискурсу складає історично вкрай коротка ситуація модерністської спеціалізації наук та "науковізації" соціогуманітарного знання – вислід тисячолітнього розгортання (натур)філософського знання, соціогуманітарна частина

якого наразі продовжує зворотньо дедиференціюватися на нових засадах.

Третє припущення полягає в тому, що засадою або радше загальною "оптикою", яка може методологічно обґрунтувати та інтегрувати таку всепроникну парадигмальну альтернативну, є постгуманістична постгерменевтичність. Остання розуміється загалом як вихід за межі проблем духу, значення та історії як неповторного плину відповідних унікальних проявів (на яких, зокрема, і намагались інституалізуватись гуманітарні науки). Як фокус на багатоманітних і історичнозмінних "матеріальностях" (Гумбрехт, 2020) чи "зовнішностях" (Wellberg, 1990), що визначають "культуру", так і на їх власну питому культурність як означеність, що виходить далеко за межі герменевтичної глибини "значення". І тут, що важливо, йдеться не про обґрунтування якогось революційного розриву зі старим порядком знання, а про узагальнення, інтеграцію та посилення мотивів, які розгортаються і переплітаються впродовж усього ХХ ст. паралельно з протилежним за суттю "лінгвістичним поворотом", – експлікації повсякденності, тілесності, присутності, просторовості, візуальності, медіатизованості тощо соціокультурних реальностей. Більше того, витоки цих процесів – загалом виявлення нових і "нових емпіричностей" (Foucault, 1994) та їх історизації – тягнуться вглиб самої "історичної" (насправді прогресивістської аісторичної) картини світу (Гумбрехт, 2019) "довгого" ХІХ ст., проти якої ці процеси постають.

Четверте припущення полягає в тому, що одночасно специфічним і найбільш явним й показовим прикладом цієї загальної динаміки – який власне, на нашу думку, є потенційним зразком для вітчизняної культурології – є траєкторія сучасних німецьких "Kulturwissenschaften", які постають у відмові від власної національної традиції артикульовано герменевтичних і ідіографічних "Geisteswissenschaften". Загалом – аналогічно і синхронно до "cultural studies", які постали з кризи humanities (Assman, 2019, с. 19-26; Bachman-Medick, 2016, с. 1-4). З одного боку, в даному випадку цей загальний (і очевидно узагальнено спрощений) мотив є більш прямолінійним, артикульовано "пост-герменевтичним" та нещодавнім – на противагу франкофонним та англофонним траєкторіям, відзначеним, загалом, більш тривалим і багатогранним "діалогом історії та антропології" (Burke, 2008) впродовж ХХ ст. (релятивізована культурна антропологія, антропологізовані історіографія школи "Анналів", подальша "Нова Культурна Історія", неомарксизм тощо). З іншого боку, цей зразок саме гарно "пасує" українській культурології, яка разом з французьким дискурсом історичних ментальностей більшою мірою обумовлена саме "оптиками" та проблематиками німецьких філософії культури та культурної історії ХІХ-ХХ ст. Більше того, як зазначає А. Ассман, "Kulturwissenschaften" зберігають, на противагу англофонним політизованим "Studies" масової культури, погляд на культуру як академічну проблему (Asmann, 2019, с. 27-28). Важить і сама німецька інституційна основа українських академічних практик загалом. Можливо, українській "культурології" – яка неможлива в сенсі "(наукового) знання про культуру" загалом, контрверсійна в протиставленні "-логії" певному "-знавству" (напр. Король, 2018, с. 54), віддалена від технологічного детермінізму "culturology" Леслі Вайта ще більшою мірою, ніж від "cultural studies", – взагалі варто було б за аналогією нейтрально називатись "науками про культуру".

Зрештою останнє і найконкретніше припущення – власне головна теза даної статті – полягає в тому, що

одним з прикладів та рушіїв цієї реорієнтації німецьких культурологічних досліджень, який може стати стимулом і орієнтиром "постгерменевтизації" та відповідно самовизначення вітчизняної культурології, є проблематизація поля "Kulturtechniken" ("культурних технік").

Важливим, якщо не центральним, аспектом розгляду цього питання є генеалогія (власне "проблематизація" як історичний процес) цього дослідницького поля. Хоча цей аспект має враховуватись в контексті будь-якого знання, здебільшого він актуалізується в більш спеціалізованому критичному аналізі для подолання натуралізованості усталеного порядку. В культурологічному ж та загалом соціогуманітарному знанні – меншою мірою чи взагалі не відмежованому від об'єкту свого аналізу, фундаментально однопорядковому з ним – (само)рефлексивна історичність є необхідною для (само)визначення. В питанні "культурних технік" цей мотив є максимально радикальним.

Але навіть безвідносно детальнішого (й історичного) розгляду – вже на рівні самого терміну – проблема "Kulturtechniken" демонструє поєднання взаємозалежних вимірів "культурності технік" та "технічності культур", до яких загалом і звертається відповідне дослідницьке поле. Важливо, що в цьому немає нічого принципово нового. Модерне німецьке "Kultur" саме по собі, яке вплинуло і на сучасне розуміння "culture", поєднувало в собі обидва, подібно до давньоримської "cultura", ці виміри, допоки не звелось до проблеми духу і не замінилось ним (Baldwin et al., 2008, с. 5-6). Можна сказати, що "Kulturtechniken" пропонують дуже наполегливий (на рівні навіть самого терміну) варіант подолання тривалого концептуального розмежування матеріальної "цивілізації" та духовної "культури" в соціогуманітарному знанні. Або ж іншими словами, відповідними даному дискурсу: гетерогенні "Kulturtechniken" спрямовані "зняти" колись непроникне, навіть онтологічне, розрізнення між культурним універсумом сенсу (та герменевтичною парадигмою його дослідження) і "безоднею нонсенсу" (в якій та з якої оперують медіа) (Siegert, 2015, с. 4) – ієархізоване розрізнення, яке було засадничим для модерної західної думки з ХVІІІ століття і "реакційно" відтворювалось як у модерністських, так і в постмодерністських дискурсах (Geoghegan, 2013, с. 75).

Більш конкретним попереднім узагальненням щодо проблеми і потенціалу "культурних технік" – як одного з проявів та рушіїв постгерменевтичної парадигми – є й відповідне "проміжне" становлення й становище її досліджень. Що важливо – вже не між окремими дисциплінами, а між більш-менш утвердженими між/постдисциплінарними дослідницькими полями.

В її сучасному розумінні (про важливу історію самого терміну та відповідних дослідницьких підходів піде мова пізніше) проблема "культурних технік" постає в німецькому інтелектуальному середовищі з повоєнної диз'юнктивної боротьби за пост-філософський "трон трансцендентального" між двома підходами (Siegert, 2015, с. 1). З одного боку – специфічні німецькі медіа-теорія та аналіз, що спиралися на технофільний, антигуманістичний та антигерменевтичний підхід Ф. Кіттлера (та ширше – французький постструктуралізм). З іншого боку – англо-американська традиція "cultural (and media) studies" з їх специфічною "антропологізованістю" (Брюховецька, 2018, с. 137) та обмеженням (масової) культури та медіа (як двох взаємозалежних вимірів їх проблемного поля) до мас-медіа та історії комунікації. "Культурні техніки" постають як певне лімінальне поле, яке втілює компромісний постгерменевтичний синтез між концептуальними засадами обох сторін.

Відповідно, академічна проблематизація "культурних технік" та їх значення можуть бути проаналізовані з цих двох ракурсів. Очевидно, що для нас центральним питанням є те, якими є (потенційні) наслідки цього зсуву для (українського) культурологічного дискурсу. І в цьому загальному вихідному контексті, варто зауважити, явні подібності української "культурології" та "cultural studies" перевершують так само важливі відмінності. Разом з тим, сучасна проблематика "культурних технік" постала в цьому діалозі та є наразі розробленою саме з боку медіа-теорії/ аналізу – як "пост-кітлеріанське" подолання їх обмежень і упереджень. Доволі важливим є те, що цю проблему і перспективу окреслив ще сам Ф. Кітлер – загалом парадоксально, але й типово для будь-якого засновника, найменш "кітлеріанський" серед теоретиків кітлеріанського типу (Geoghegan, 2013, с. 69).

Перед доволі логічним розглядом саме з цього другого, (пост)кітлеріанського ракурсу варто зробити декілька зауважень щодо окресленого радикалізовано-спрощеного протиставлення між двома підходами.

У даному випадку не йдеться про протиставлення в самій лише перспективі медіа-досліджень (хоча це очевидно умовність, зважаючи на те, що це один з способів пояснення соціокультурної складності загалом). У цьому контексті засновки тривалий час пануючого культуралістського розуміння та дослідження медіа(технологій) як підпорядкованих праксису (закладені Реймондом Вільямсом) та технологічного детермінізму (зокрема "канадської школи") хоч і принципово різняться, але багато в чому сходяться "на практиці", принаймні в дослідженні комунікації значень (Lister et al., 2009, с. 77-99). Більше того, в самому (англофонному) культуралістському дискурсі в кінці ХХ ст. відбулося "відродження" детерміністської перспективи Маршала МакЛюена (з яким Ф. Кітлер багато в чому схожий) на фоні експансії електронних "нових медіа" і формування постгуманістичного дискурсу.

Самі "cultural studies" – як окремих проект 70-80-х років – також потребують більш нюансованого розуміння. Адже їх первинний текстоцентричний конструктивізм та взаємовизначення з постмодерністським дискурсом хоч і є безсумнівним та контроверсійним з сучасної перспективи (Брюховецька, 2024), але не вичерпним. Сама актуалізація ними "практикування" культури, як зазначає Людмила Скокова, невід'ємно пов'язана з матеріальними, тілесними, загалом просторовими елементами, які опосередковують праксис (Скокова, 2018, с. 17). Показовим прикладом є концепція культурних практик означення/репрезентації Стюарта Голла: хоча культурні практики і працюють "як мова", "речі" набувають значення не лише через "слова, які ми використовуємо щодо них, історії, які ми розповідаємо про них", "способи, якими ми класифікуємо та концептуалізуємо" їх чи навіть образи, які ми створюємо, але й першочергово завдяки тому "як ми їх використовуємо або інтегруємо в наші повсякденні практики", споживаючи та присвоюючи їх (Hall, 1997, с. 3). Та власне в конструктивістському постмодерністському дискурсі культурних досліджень, як стверджує Фредрік Джеймсон, були поставлені під сумнів герменевтичні "глибинні моделі" – діалектична, психоаналітична, екзистенціалістська "і, нарешті, найпізніше за часом, велика семіотична опозиція між означником і означуваним" (Jameson, 1984, с. 61-62). Не менш важливим питанням є зв'язок цього (в вузькому сенсі) "культурного повороту" з більш сучасними антилінгвістичними/постгерменевтичними поворотами та студіями (Bachmann-Medick, 2016).

Найбільш показовим прикладом є дослідження візуальної культури, які є важливим протиставленням текстоцентризму культурних досліджень. Але разом з тим (принаймні в англофонній традиції) візуальні студії є їх прямим продовженням (напр. Mitchell, 1996; Mirzoeff, 2009; Sturken, & Cartwright, 2018).

У контексті даного розгляду німецька медіа-теорія та англофонні культурні дослідження протиставляються як два узагальнені антропологічні/ культурологічні проекти, істотно різні в своїх засадах.

У доробку Ф. Кітлера прослідковується доволі конкретне дослідницьке спрямування на "медіа" як технологічні засоби, що зберігають, передають або обробляють дані. Проте – окрім того що, їх дослідження мають сенс тому, що саме "медіа виробляють сенс" (Kittler, 2006, с. 55) – і в більш ранній, а особливо в пізній період слово "медіа" у Ф. Кітлера є явно перенасиченим смислом. Як зауважує Дж. Вінтроп-Янг, воно позначає все – "це радше не чітко визначене поняття, а брудна семантична бомба, що сіє концептуальний хаос" (Winthrop-Young, 2021, с. 2). Власне той хаос, в якому німецький дослідник в пост-структуралістському дискурсі не стільки інституціонував нове дослідницьке поле, а першочергово радикально переосмислив традиційні об'єкти гуманітарних наук – значення і свідомість, чуття і тіло – як медіатизовані конструкти визначені технологіями. Ф. Кітлер загалом до певної міри є радше медіа-філософом ніж аналітиком. З одного боку, він критично вийшов за межі доволі характерної раніше "непотрібності та штучності" концепту медіальності в філософській традиції (яка тривалий час ігнорувала свій власний медіум) (Cruz, 2017, с. 69). З іншого боку, з такої перспективи, прослідковується важлива тяглість традиції, зокрема від Ернста Кассіра, чиї "символічні форми" можна замінити на "медіа" (Assman, 2019, с. 24), щоправда ще у вузькому герменевтичному сенсі (кітлерівське "символічне" все ж є радше лаканівським ніж кассіровським).

Традиція "cultural and media studies" та Франкфуртської школи (у їх історичному взаємозв'язку) навпаки оберталася навколо публічного "комунікативного розуму", похідного від просвітницької автономної свідомості (Sieger, 2015, с. 3), та "герменевтичних парадигм, розвинутих у високу друкарську епоху гуманістичної писемності" (Winthrop-Young, 2013, с. 6). З відповідним розумінням людини, медіа-культури та їх взаємозв'язку.

Власне з аналізу, критики та відкидання цієї загальної модерної парадигми – "гуманізму як окцидентальної трансцендентальної системи виробництва значення" (Sieger, 2015, с. 6) або ж "метафізики" з її одержимістю семантичною глибиною та інтерпретуючим духом (Гумбрехт, 2020) – і постає "ортодоксальне" кітлеріанство. Воно ж, своєю чергою, поступово стає проблемою, яку долають дослідження "культурних технік", та одночасно їх основою.

Іншими словами це "ядро" подальшого розгляду полягає в намаганні Ф. Кітлера усунути "так звану людину", а точніше "Geist", з гуманітарних наук. Цей антигуманістичний підхід розгортався від розкриття генеалогії й відповідно денатуралізації герменевтики (з якою романтичний "дух" взаємовизначається) через аналіз "систем запису" (Aufschreibesystem), які її уможливили, а зараз підважують (Kittler, 1990; 1999). Вже це було радикалізацією дискурс-аналізу раннього Мішеля Фуко (разом з ідеєю "винайдення людини") та критики логофоноцентризму Жака Дерріда – які разом з тріадою реального-уявного-символічного Жака Лакана мали на Ф. Кітлера визначальний вплив – до ще більш

"зовнішнього" "медіа-аналізу" дискурсу. В подальшому, хоч і повністю не відриваючись від свого літературознавчого коріння, німецький дослідник все більше тяжів до безпосереднього нон-сенсу мілітарно обумовлених електричних та електронних медіа-технологій – до певних "мілітарного апіорі медіа" та "медіального апіорі війни", які зумовлюють нашу ситуацію (Winthrop-Young, 2021, с. 3-9).

Загалом, як зазначає Девід Веллбері, критичний підхід Ф. Кіттлера сконцентрував увагу на взаємозв'язках влади, технологій, позначок і тіл – звернув "зовнішній" погляд на "рамку, в межах якої стає можливим щось таке як «значення» й, насправді щось таке як «людина»" (Wellbery, 1990, с. xii). Разом з такою "зовнішньою" аналітичною перспективою та медіальністю (як предметом дослідження) кітлеріанською "точкою відліку" було тіло як "сполучна ланка, до якої й від якої прямують наші медіальні засоби обробки, зберігання та передачі" (Wellbery, 1990, с. xiv). За посередництва та частково паралельно з М. Фуко цей підхід явно розвиває ніцшеанську лінію.

Втім, наприкінці ХХ століття обмеження кітлеріанського техно-детермінізму стали дедалі більш очевидними. Як зазначає Б. Геогеган, окрім систематичного ігнорування Ф. Кіттлером політичних та етичних вимірів (загалом людської агентності), а також поза-західних технологічних і внутрішньозахідних культурних відмінностей, найбільш парадоксальний його недолік проявився всередині самого поля технологічних медіа. Твердження Ф. Кіттлера про цифрову дедиференціацію медіа (Kittler, 1999) стало засвідченням їх історичного кінця. Як всього лише варіації інтерфейсів між "так званим користувачем" та "Універсальною Машиною Тюрінга", "медіа втратили свій онтологічний статус матеріальних об'єктів" (Sieger, 2017, с. 3). В такій "пост-медіум" ситуації (Cruz, 2017, 70) ортодоксальним кітлеріанцям не залишилось нічого крім як "писати технічні історії мертвих медіа" (Geoghegan, 2013, с. 68–69).

Розгляд проблематики та оптики "культурних технік", розгорнутих на цьому тлі, ускладнюється як інституційною та індивідуальною варіативністю підходів, зумовленою зокрема й історичною трансформацією самого терміну "Kulturtechniken", який "додрейфував" до посткітлеріанських медіа-теоретиків через інші царини знання. Та, що важливо, зберіг в своїх сучасних концептуалізаціях їх відбитки.

Почати варто з "синхронічного" виміру. Хоча така систематизація є вкрай умовною та можливо й не дуже недоречною (бо підважує саму суть сучасної конфігурації соціогуманітарного знання). Першою явною спільною рисою цього посткітлеріанського проблемного поля є певна "антропологізація". Або ж, як зазначає Б. Зіґерт – "практичний поворот" в медіа дослідженнях (Sieger, 2017, с. 3). Антигуманістичний (як, в першу чергу, антигерменевтичний) підхід самого Ф. Кіттлера був своєрідною і, можливо, найбільш відвертою антропологією, але все ж дійсно доволі антропофобною. Як зазначає Б. Геогеган, кітлеріанська медіа-теорія, звичайно, була "сповнена людьми" (зважала на бюрократів, митців, матерів тощо), але ці постаті розумілись, у кращому разі, лише як "проксі чи аватари" мереж машинерії, інститутів, записів і приписів тощо (Geoghegan, 2013, с. 67). В загальних рисах реакцію на цю проблему можна визначити як характерне для антропології (в її інституалізованому варіанті) звернення до людських практик та крос-культурного аналізу. Проте, це питання в контексті "культурних технік" є більш нюансованим. З одного боку, йдеться про зміщення аналітичного фокусу

з екстрасоматичних технологічних апаратів на людські практики, інструментарії та інституційні процедури, які забезпечують їхнє виникнення й подальші трансформації (Geoghegan, 2013, с. 70). З іншого ж боку, Людина постає в даному випадку продуктом "антропотехнік" (Sieger, 2015, с. 7). Не в попередньому фукіансько-кітлеріанському заміщенні культивування тренуванням, а в розвитку ідеї "технік тіла" Марселя Мосса.

Друга загальна посткітлеріанська риса, яка напрямку взаємозалежна з антропологічним фактором та явна з самого терміну, полягає в тому, що "тепер центром уваги є сама культура" – а не медіа-технологічна основа "хімер" духу і розуміння (Sieger, 2015, с. 7). Разом з тим, з самого терміну зрозуміло, що йдеться не про дослідження культури. Завданням стає визначення "базових операцій та диференціацій, що породжують сукупність концептуальних і онтологічних сутностей, які, як вважають, конституують культуру" (Winthrop-Young, 2013).

Загалом, розміщуючись між двома цими вимірами – поєднуючи їх в рекурсивні мережі обоїльного оформлення і трансформації медіа-апаратів та культурних практик – дослідження культурних технік порушує питання про "конфігурації інструментів, практик і знаків, що становлять апіорі певної технічної та культурної системи" (Geoghegan, 2013, с. 70). Це формулювання розкриває загальну логіку даного підходу – специфічний вивернутий назвоні "трансцеденталізм", який, на наше переконання, є притаманним й неартикульовано "постгерменевтичним" напрямом сучасних культурологічних досліджень (зокрема в контексті аналізованого нами раніше "просторового повороту").

Для конкретизації множини підходів в межах цієї загальної "рамки" варто звернутись до "діахронічного" виміру. А якщо точніше, до історичного становлення проблематики "культурних технік" через генеалогію самого цього терміну. Цю динаміку можна розділити на три етапи (і відповідно три значення).

У своєму первинному значенні ХІХ століття термін "Kulturtechniken" стосувався аграрних технологій. Хоча до своїх сучасних концептуалізацій він дійшов не напрямку, а через пізніше перенесення цього "культивування" на людину (загальний мотив), він зберіг важливий відтінок тогочасного схоплення взаємозалежності культури, технології та природи.

Щодо динаміки метафоричного запозичення цього терміну в 1980-х рр. позиції дослідників розходяться. Але загалом з цього часу він входить в ширший гуманітарний вжиток через педагогічний дискурс "елементарних" (базових й нібито природних) навичок письма, читання чи лічби, а також проблему "грамотності" в умовах поширення нових медіа (Geoghegan, 2013, с. 72; Winthrop-Young, 2013, с. 5–6).

У контексті останнього розкриваються дві важливі інтуїції, які постали на цьому етапі та з різних боків розкривають гетерогенну єдність, яку окреслює ця проблематика і сам термін – "Kultur – Technik" (і як техніка, і як технологія). З одного боку, йдеться про зростаюче усвідомлення далеко не лише технічності цифрових медіа та всюдисущості їхніх імплікацій на фоні "розрідження" культури в повсякденних практиках (Krämer, & Bredekamp, 2013, с. 24). Як зауважує Дж. Вінтроп-Янг, це призвело до "проектування уявлень про культуру в (майбутні) технології", які до цього вважалися ворожими їй (Winthrop-Young, 2013, с. 6). З іншого боку, явна технологічність сучасної медіа-культури підняла аналогічні питання щодо минулого – тепер "технологія ретроктується (ретроспективно переноситься - Р. Ф.) в (минулу)

культуру" (Winthrop-Young, 2013, с. 6), радикально розриваючи з концепцією її автономності.

Разом з тим, як зазначає Б. Геогеган, термін "Kulturtechniken" поширювалася в той час ще з сильною відсилкою до педагогіки. І скоріш за все саме з цього контексту його запозичив ще сам Ф. Кіттлер та без власної чіткої концептуалізації "привіз з собою" до Берлінського університету, чії представники в подальшому обмежились доволі традиційними дослідженнями "культурних технік" як "формалізованих символічних систем читання, письма, творення зображень і музики" (Geoghegan, 2013, с. 76). Загалом – залишились на другому етапі.

Показовим прикладом цього напрямку досліджень є підхід Т. Махо. На його думку, проблема "культурних технік" стосується не всієї множини технік, на яких ґрунтується кожна культура для свого виживання, а "саме тих технік, які уможливають символічну роботу" (Macho, 2013, с. 30). Вони є особливими "техніками другого порядку", які відрізняються потенціалом рекурсивної само-референтності (визначення себе через повторення власних операцій – умовне "письмо про письмо", неможливе у випадку, наприклад, розведення вогню) (Macho, 2013, с. 31).

Хоча такий підхід залишається достатньо конвенційним, він в будь-якому випадку розширює класичне (пост)просвітницьке та (пост)романтичне розуміння "культури". Та відкриває доволі зручний шлях для, так би мовити, "лагідної постгерменевтизації". Зокрема, орієнтуючись на "явно" та специфічно культурні техніки – які уможливають саморефлексивну ідентичність, символічну концентрацію й надання значень людській діяльності в цілому – Махо наголошує, що вони складають саме "технології самості" в фукіанському сенсі (Macho, 2013, 31). Або ж стверджує (тут англійський варіант гарно концентрує сенси), що "history of 'impressions'" завжди "predate expressions" (Macho, 2013, с. 33).

Подібну "лагідну прогресивність" пропонує також візія Сибілі Кремер та Горста Бредекампа. Через "культурні техніки" вони пропонують "звернути увагу на матеріальні та тілесні практики, які надто часто набувають форми непомітних повсякденних дій і виявляються стійкими до звичних способів дослідження сенсу" – загалом "кинути виклик та вийти за межі традиційного "дискурсивізму" культурної теорії" (Krämer, & Bredekamp, 2013, с. 20-21). Проте поле, яке має відкритись з падінням "дискурсивізованої культури", вони обмежують тими проблемами, які в українському культурологічному дискурсі є досі не достатньо поширеними, але й вже точно не "ворожими". Йдеться першочергово про специфічні сили зображення і математичного формалізму, а також вихід медіа за межі "інтралінгвістичного" явища (Krämer, & Bredekamp, 2013, с. 21-22).

Третій етап в концептуалізації "Kulturtechniken" – найпізніший, найрадикальніший в постгерменевтичності та "філософський" у глибині та узагальненні – пов'язаний першочергово з Б. Зігертом. На його переконання, в попередніх варіантах ще зберігається "традиційне буржуазне розуміння культури, що пов'язує її з гуманістичними освітніми імперативами", сферою мистецтва, естетичним судженням та книгою як зразком (Siegert, 2015, с. 10). Німецький дослідник тяжіє до відновлення зв'язку з первинним значенням "Kulturtechniken", яке саме по собі репрезентувало радше часткову консолідацію історично диференційованих культури й технології, але зберігало античне розуміння

технологічної конституції культури (Siegert, 2015, с. 9). Водночас, попри будь-яку тяглість інтелектуальної традиції, сучасне вживання терміну все ж ґрунтується на "Kulturtechniken" як парадоксальному неологізмі, який репрезентує загалом нове проблемне поле.

По-перше, Б.Зіґерт виходить за межі деконструювання лише відносно недавньої опозиції між культурою і технологією (умовно культури та цивілізації). В розширенні лаканівських термінів він розглядає "культурні техніки" як множину "інтерфейсів між культурними порядками та реальним, що не може бути символізоване" (Siegert, 2015, с. 15). Це фундаментальне розрізнення можна поєднати з базовою антропологічною проблемою культури і природи. Специфіка ж "культурних технік" в даному випадку полягає, як зазначає Дж. Вінтроп-Янг, в тому, що вони "не є ані культурними, ані природними в будь-якому первинному сенсі, оскільки саме вони й породжують це розрізнення" (Winthrop-Young, 2013, с. 5). Перша складова цього твердження експліцитно відсилає певною мірою до вже зазначених "технік тіла" Марселя Мосса (обопільного визначення фізіології та культурних протоколів). Друга ж, на нашу думку, постгерменевтично розвиває (нео)кантіанську лінію – фундаментальну неможливість нефеноменальної / несимволізованої "природи" ("реальності") самої по собі для людини.

Друга важлива засада теорії Б. Зіґерта: виявлення "ап'іорі культурних технік" супроводжується заміною онтологічних розрізень, концептуалізованих раніше, операційними ланцюгами (Siegert, 2015, с. 13). Така ревізія не заперечує факту (переважно бінарних) розрізень, без яких неможливі людська самореференція, світогляд і загалом усі форми буття-у-світі. Натомість воно підкреслює, що ці розрізнення є не лише сконструйованими, але й внутрішньо гетерогенними та динамічними єдностями протилежностей, які опосередковуються (роз'єднуються і еднаються) культуротехнічними операціями. Як зазначає німецький дослідник, "це не означає, що теорія культурних технік є антионтологічною; радше вона переміщує онтологію у сферу онтичних операцій". Адже ні "людина", ні "час" і "простір" не існують поза техніками їх визначення і контролю. Разом з тим, що важливо, ці техніки не лише ініціюють символічну акультурацію — "але їх трансгресивне використання так само може вести до деконструкції" (Siegert, 2015, с. 14), тобто до дедиференціації з реальним.

По-третє, на переконання Зіґерта, "культурні техніки" в своєму рекурсивному проміжному положенні завжди "беруть до уваги те, що вони виключають" та потенційно фактично ліквідують (Siegert, 2015, с. 15). Тобто, звертаючись до "культурних технік", дослідник/ця необхідно стикається з тією обтяжливою присутністю загалом "реального" та зокрема технологічного, яке "культура" намагається подолати, або ж приховати. З іншого ж боку, охоплюючи не менш важливе зворотне "падіння означника з висоти символічного в глибини реального" (Siegert, 2015, с. 15), "культурні техніки" підкреслюють неунікнута та інакшу означеність обтяжливої та завжди-більш-ніж-природної реальності.

Четвертим і більш конкретним аспектом теорії Зіґерта, є відмова від "онтологічно дієвих розрізень між техніками першого і другого порядку", тобто "статичних концептів технологій і символічної праці" (Siegert, 2015, с. 14). Хоча Зіґерт звертається і до традиційних спеціалізованих ("культурних") технік появи або фільтрації сенсу з "безодні нон-сенсу", його аналіз демонастративно підкреслює й не менш явно-культурні техніки: від доволі очевидних оранки чи ткацтва до технік

сітки (з її виразною технічною основою та утилітарними цілями) або навіть користування дверима.

Як епілог до розгляду дослідницького поля "культурних технік", варто зауважити одну специфічну рису медіа-аналізу Ф. Кітлера, яка відбивається на цій проблематиці та резонує з загальносоціальними викликами вітчизняної академії. Розглянуту вище академічну боротьбу останніх декад ХХ ст., в якій формується німецька медіа-теорія, та яка "знімається" в подальшому "культурними техніками", можна узагальнити як полемічну опозицію "публічної сфери" та "війни" (Siegert, 2015, с. 4). "Війна" – "брудна матерія" і "зловісна сутність, яка маскується, надаючи самі засоби, що дозволяють її не помічати й забувати тим, хто користується її ресурсами" (Winthrop-Young, 2021, с. 4) – уособлювала "реальне", опрацьоване "символічними" медіа-технологіями (Siegert, 2015, с. 4). Загалом усе те, що намагались "забути" та витіснити уявленнями про просвітлену свідомість та публічну комунікацію значень. Хоча в такому узагальненні "війна" до певної міри метафоризується, максима самого Ф. Кітлера: якщо не хочеш говорити про війну – перестань говорити про медіа (Winthrop-Young, 2021, с. 5).

Дискусія і висновки

Потенціал підходу Б.Зіггера, як і досліджень "культурних технік" загалом, полягає у виявленні "апріорі" позірно розрізаних культурних і технологічних систем, що дозволяє синтетично розглядати широкий спектр операційних взаємозв'язків реального та символічного, які лежать в основі людського існування – спектр "того, як нонсенс породжує сенс, як символічне фільтрується з реального або як, навпаки, символічне інкорпорується в реальне" (Siegert, 2015, с. 13). В якості узагальнення та підняття постфілософського патосу цей дослідницький умонастрій — в різних формах характерний для зарубіжних культурологічних дискурсів в цілому — ми пропонуємо назвати "матеріалістичним трансценденталізмом".

На наше переконання, найбільше значення в даному випадку має саме більш "темний", умовно "реальний", бік цих операційних ланцюгів – який не тільки варто брати до уваги, але й який є новою "точкою входу" в соціокультурну складність. Схожу, але більш "онтологічну", перспективу пропонує, наприклад Г.-У. Гумбрехт, який вийшов за межі проблеми "матеріальностей комунікації" до ширших проблем: загалом взаємодії ефектів значення та присутності, "культури присутності" як історичного типу, зрештою культурності самої присутності, з її прагненням до безпосередності з "речами світу" (Гумбрехт, 2020, с. 21), які "мають притаманний сенс" іншого ґатунку (Гумбрехт, 2020, с. 88). Але загалом така перспектива – певна постметафізична "метафізика" (Івашина, 2025, 8) чи "метафізика присутності" (Брюховецька, 2024) більш чи менш експліцитно притаманна усім антилінгвістичним "культурним поворотам" сучасного соціогуманітарного знання (Bachmann-Medick, 2016) – зокрема у виявленні соціокультурного продукування просторовості і візуальності та зворотного продукування ними соціокультурних порядків. Варто зазначити, що акцент в цих питаннях саме на "приземленості" та "обтяжливості", "бажаннях" та силі "речей світу" є більш явним саме в німецькому інтелектуальному середовищі (Bachmann-Medick, 2016, Мохеу, 2008). Більше того, подібні мотиви можна ретроспективно виявити і в самих лінгвоцентричних "cultural studies" (в вузькому класичному сенсі).

Разом з тим, проблематика "культурних технік" відкрита і з більш традиційних "точок входу". В цьому вони є доволі зручними для прийняття українською культурологією (й за бажання дозволяють зберегти

специфіку вітчизняної інтелектуальної традиції), але в будь-якому разі вводять дослідження в сучасну постгерменевтичну перспективу.

Загалом, на наше переконання, сучасна постдисциплінарна постгерменевтична оптика, яка явно і показово розкривається дослідженнями "культурних технік", є (можливо єдиноможливим) способом методологічного і статусного самовизначення культурологічного дискурсу – як парадигмальної альтернативи філософії. Та що є не менш важливим – самі "культурні техніки", зачіпаючи та розкриваючи в такий спосіб усю соціокультурну складність, є доволі конкретним та специфічним предметним полем для спеціалізованого культурологічного дослідження.

Джерела фінансування: Автор заявляє про відсутність зовнішнього фінансування для проведення цього дослідження та підготовки рукопису до публікації.

Список використаних джерел

- Брюховецька О. В. (2018). Візуальний поворот у культурі і культурології. In М. Собуцький та ін. (Ред.), *Культурологія: Могиллянська школа: колективна монографія* (pp. 130–165). Київ: Олег Філюк.
- Брюховецька, О. В. (2024). Картографування поворотів: від лінгвістичної моделі до "метафізики присутності". *Наукові записки НаУКМА. Історія і теорія культури*, 7, 11–23. <https://doi.org/10.18523/2617-8907.2024.7.11-23>.
- Демчук, Р. В. (2012). Культурологія: тексти та контексти. *Наукові записки НаУКМА*, т.127, 13–19.
- Демчук, Р. В. (2018). Ідентифікаційні поняття культурології. У М. О. Собуцький, Д. О. Король & Ю. В. Джулай (ред.), *Культурологія: Могиллянська школа: колективна монографія* (сс. 9–45). Олег Філюк.
- Гумбрехт, Г. У. (2019). Поняття часу в гуманітарних науках сьогодні. У Г. У. Гумбрехт, *Розладаний час* (сс. 57–72). Ist Publishing.
- Гумбрехт, Г. У. (2020). *Продукування присутності. Що значення не може передати*. Ist Publishing.
- Івашина, О. О. (2018). Стиль як основа у викладанні культурології. У М. О. Собуцький, Д. О. Король & Ю. В. Джулай (ред.), *Культурологія: Могиллянська школа: колективна монографія* (сс. 235–260). Олег Філюк.
- Івашина, О. О. (2025). *Загальна теорія культури (2-е видання)*. "Києво-Могиллянська академія".
- Кислюк, К. В. (2019). Методи соціокультурної детермінації та соціокультурної каузальності як основа культурологічного підходу. У Ю. С. Сабадаш (Ред.), *Сучасна культурологія: Актуалізація теоретико-практичних вимірів* (сс. 8–29). Ліра-К.
- Колесник, О. С. (2019). Основи культурологічної інтерпретології. У Ю. С. Сабадаш (ред.), *Сучасна культурологія: Актуалізація теоретико-практичних вимірів* (сс. 88–108). Ліра-К.
- Король, Д. О. (2018). Культурні і цивілізаційні кризи призму ментальності. У М. О. Собуцький, Д. О. Король & Ю. В. Джулай (ред.), *Культурологія: Могиллянська школа: колективна монографія* (сс. 46–98). Олег Філюк.
- Кравченко О. В., (2010). Контраверсійність наукової репрезентації ідеї культурології. *Вісник ХДАК*, 30, 15–25.
- Кравченко, О. В. (2019). Контраверсійність академічної траєкторії культурології в Україні. У Ю. С. Сабадаш (ред.), *Сучасна культурологія: Актуалізація теоретико-практичних вимірів* (сс. 30–65). Ліра-К.
- Кравченко, О. В. (2021). Ідентифікація української культурології в контексті ідеї постмодернізму. У Ю. С. Сабадаш (ред.), *Сучасна культурологія: Постмодернізм в логіці розвитку української гуманітаристики* (сс. 7–34). Ліра-К.
- Сабадаш, Ю. С. (2021). Категоріальний апарат сучасної культурології (вироблення системи, адаптованої до вирішення теоретичних проблем). У Ю. С. Сабадаш (Ред.), *Сучасна культурологія: Постмодернізм в логіці розвитку української гуманітаристики* (сс. 35–45). Ліра-К.
- Сабадаш, Ю. С. (2019). Культуротворчий потенціал мистецтвознавства: До постановки проблеми. У Ю. С. Сабадаш (ред.), *Сучасна культурологія: Актуалізація теоретико-практичних вимірів* (сс. 164–183). Ліра-К.
- Скокова, Л. Г. (2018). *Культурні практики в сучасному суспільстві: теоретичні підходи та емпіричні виміри*. Інститут соціології НАН України.
- Собуцький, М. О. (2018). Передмова. У М. О. Собуцький, Д. О. Король & Ю. В. Джулай (ред.), *Культурологія: Могиллянська школа: колективна монографія* (сс. 4–8). Олег Філюк.
- Assmann, A. (2019). *Introduction to Cultural Studies: Topics, Concepts, Issues*. Erich Schmidt Verlag.
- Bachmann-Medick, D. (2016). *Cultural Turns: New Orientations in the Study of Culture*. De Gruyter.
- Baldwin, J. R., Faulkner, S. L. & Hecht, M. L. (2008). A Moving Target: The Illusive Definition of Culture. In Baldwin, J. R., Faulkner, S. L., Hecht, M. L., & Lindsley, S. L. (Eds.), *Redefining culture: Conceptualizing culture across disciplines* (pp. 3–26). Taylor & Francis.

- Burke, P. (2008). *What is Cultural History?* Polity Press.
- Foucault, M. (1994). *The Order of Things. An Archeology of the Human Sciences*. Vintage Books.
- Geoghegan, B. D. (2013). After Kittler: On the cultural techniques of recent German media theory. *Theory, Culture & Society*, 30(6), 66–82. <https://doi.org/10.1177/0263276413488962>
- Hall, S. (1997). Introduction. In S. Hall (Ed.), *Representation. Cultural Representations and Signifying Practices* (pp. 1–12). SAGE Publications Ltd.
- Jameson, F. (1984). Postmodernism, Or, The Cultural Logic of Late Capitalism. *New Left Review*, 146, 53–92.
- Kittler, F. (1990). *Discourse Networks 1800/1900*. Stanford University Press.
- Kittler, F. (1999). *Gramophone, Film, Typewriter*. Stanford University Press.
- Kittler, F. (2006). Number and Numeral. *Theory, Culture & Society*, 23(7–8), 51–61. <https://doi.org/10.1177/0263276406069882>
- Krämer, S., & Bredekamp, H. (2013). Culture, technology, cultural techniques – moving beyond text. *Theory, Culture & Society*, 30(6), 20–29. <https://doi.org/10.1177/0263276413496287>
- Lister, M., Dovey, J., Giddings, S., Grant, I. Kelly, K. (2009). *New Media: A Critical Introduction (Second Edition)*. Routledge.
- Macho, T. (2013). Second-Order Animals: Cultural Techniques of Identity and Identification. *Theory, Culture & Society*, 30(6), 30–47. <https://doi.org/10.1177/0263276413499189>
- Mirzoeff, N. (2009). *An Introduction to Visual Culture*. London, New York: Routledge.
- Mitchell, W. J. (1996). What do pictures "really" want? *October*, 77, 71–82.
- Moxey, K. (2008). Visual Studies and the Iconic Turn. *Journal of Visual Culture*, 7(2), 131–46. <https://doi.org/10.1177/1470412908091934>
- Rosaldo, R. I. (2008). Foreword: Defining Culture. In Baldwin, J. R., Faulkner, S. L., Hecht, M. L., & Lindsley, S. L. (Eds.), *Redefining culture: Conceptualizing culture across disciplines* (pp. ix–xiv). Taylor & Francis.
- Siebert, B. (2015). *Cultural techniques: Grids, filters, doors, and other articulations of the real*. Fordham University Press.
- Siebert, B. (2017). After the Media: The Textuality of Cultural Techniques. In M. T. Cruz (Ed.), *Media Theory and Cultural Technologies: In Memoriam of Friedrich Kittler*. Cambridge Scholars Publishing.
- Sturken, M., & Cartwright, L. (2018). *Practices of looking: An introduction to visual culture*. Oxford University Press.
- Wellbery, D. E. (1990). Foreword. In F. Kittler, *Discourse Networks 1800/1900* (pp. vii–xxxiii). Stanford: Stanford University Press.
- Winthrop-Young, G. (2013). Cultural techniques: Preliminary remarks. *Theory, Culture & Society*, 30(6), 3–19. <https://doi.org/10.1177/0263276413500828>
- Winthrop-Young, G. (2021). Introduction: The Wars of Friedrich Kittler. In I. Iurascu, G. Winthrop-Young, & M. Wutz (Eds.), *Operation Valhalla: Writings on war, weapons, and media* (pp. 1–48). Duke University Press.
- References**
- Briukhovetska, O. V. (2018). Vizualnyi povорот u kulturi i kulturolohii. In M. Sobutskiy ta in. (Eds.), *Kulturolohii: Mohylianska shkola: kolektyvna monohrafiia* (pp. 130–165). Kyiv: Oleh Filiuk [in Ukrainian].
- Briukhovetska, O. V. (2024). Kartohrafuvannia povorotiv: vid linhvistychnoi modeli do "metafizyky prysutnosti". *Naukovi zapysky NaUKMA. Istorii i teoriia kultury*, 7, 11–23 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.18523/2617-8907.2024.7.11-23>
- Demchuk, R. V. (2012). Kulturolohii: Teksty ta konteksty. *Naukovi zapysky NaUKMA*, 127, 13–19 [in Ukrainian].
- Demchuk, R. V. (2018). Identyfikatsiini poniattia kulturolohii. In M. O. Sobutskiy, D. O. Korol, & Yu. V. Dzhulai (Eds.), *Kulturolohii: Mohylianska shkola: kolektyvna monohrafiia* (pp. 9–45). Oleh Filiuk [in Ukrainian].
- Gumbrecht, H. U. (2019). Poniattia chasu v humanitarnykh naukakh siohodni. In H. U. Gumbrecht, *Rozladnanyi chas* (pp. 57–72). Ist Publishing [in Ukrainian].
- Gumbrecht, H. U. (2020). *Produkuвання prysutnosti. Shcho znachennia ne mozhe peredaty*. IST Publishing [in Ukrainian].
- Ivashyna, O. O. (2018). Styl yak osnova u vykladanni kulturolohii. In M. O. Sobutskiy, D. O. Korol, & Yu. V. Dzhulai (Eds.), *Kulturolohii: Mohylianska shkola: kolektyvna monohrafiia* (pp. 235–260). Oleh Filiuk [in Ukrainian].
- Ivashyna, O. O. (2025). *Zahalna teoriia kultury* (2nd ed.). Kyiv Mohyla Academy [in Ukrainian].
- Kysliuk, K. V. (2019). Metody sotsiokulturnoi determinatsii ta sotsiokulturnoi kauzal'nosti yak osnova kul'turolohichnoho pidkhodu. In Yu. S. Sabadash (Ed.), *Suchasna kul'turolohii: Aktualizatsiia teoretyko-praktychnykh vymiriv* (pp. 8–29). Lira-K [in Ukrainian].
- Kolesnyk, O. S. (2019). Osnovy kul'turolohichnoi interpretolohii. In Yu. S. Sabadash (Ed.), *Suchasna kul'turolohii: Aktualizatsiia teoretyko-praktychnykh vymiriv* (pp. 88–108). Lira-K [in Ukrainian].
- Korol, D. O. (2018). Kultury i tsyvilizatsii kriz pryzmu mentalnosti. In M. O. Sobutskiy, D. O. Korol, & Yu. V. Dzhulai (Eds.), *Kulturolohii: Mohylianska shkola: kolektyvna monohrafiia* (pp. 46–98). Oleh Filiuk [in Ukrainian].
- Kravchenko, O. V. (2010). Kontraversiiniist naukovoi reprezentatsii idei kul'turolohii. *Visnyk KhDAK*, 30, 15–25 [in Ukrainian].
- Kravchenko, O. V. (2019). Kontraversiiniist' akademichnoi traiektorii kul'turolohii v Ukraini. In Yu. S. Sabadash (Ed.), *Suchasna kul'turolohii: Aktualizatsiia teoretyko-praktychnykh vymiriv* (pp. 30–65). Lira-K [in Ukrainian].
- Kravchenko, O. V. (2021). Identyfikatsiia ukrains'koi kul'turolohii v konteksti idei postmodernizmu. In Yu. S. Sabadash (Ed.), *Suchasna kul'turolohii: Postmodernizm v lohitsi rozvytku ukrains'koi humanitarystyky* (pp. 7–34). Lira-K [in Ukrainian].
- Sabadash, Yu. S. (2019). Kul'turovorchyi potentsial mystetstvoznavstva: Do postanovky problemy. In Yu. S. Sabadash (Ed.), *Suchasna kul'turolohii: Aktualizatsiia teoretyko-praktychnykh vymiriv* (pp. 164–183). Lira-K [in Ukrainian].
- Sabadash, Yu. S. (2021). Katehorial'nyi aparat suchasnoi kul'turolohii (vyroblennia systemy, adaptovanoi do vyrisnennia teoretychnykh problem). In Yu. S. Sabadash (Ed.), *Suchasna kul'turolohii: Postmodernizm v lohitsi rozvytku ukrains'koi humanitarystyky* (pp. 35–45). Lira-K [in Ukrainian].
- Skokova, L. H. (2018). *Kulturni praktyky v suchasnomu suspilstvi: teoretychni pidkhody ta empirychni vymiry*. Instytut sotsiolohei NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Sobutskiy, M. O. (2018). Peredmova. In M. O. Sobutskiy, D. O. Korol, & Yu. V. Dzhulai (Eds.), *Kulturolohii: Mohylianska shkola: kolektyvna monohrafiia* (pp. 4–8). Oleh Filiuk [in Ukrainian].
- Assmann, A. (2019). *Introduction to Cultural Studies: Topics, Concepts, Issues*. Erich Schmidt Verlag.
- Bachmann-Medick, D. (2016). *Cultural Turns: New Orientations in the Study of Culture*. De Gruyter.
- Baldwin, J. R., Faulkner, S. L. & Hecht, M. L. (2008). A Moving Target: The Illusive Definition of Culture. In Baldwin, J. R., Faulkner, S. L., Hecht, M. L., & Lindsley, S. L. (Eds.), *Redefining culture: Conceptualizing culture across disciplines* (pp. 3–26). Taylor & Francis.
- Burke, P. (2008). *What is Cultural History?* Polity Press.
- Foucault, M. (1994). *The Order of Things. An Archeology of the Human Sciences*. Vintage Books.
- Geoghegan, B. D. (2013). After Kittler: On the cultural techniques of recent German media theory. *Theory, Culture & Society*, 30(6), 66–82. <https://doi.org/10.1177/0263276413488962>
- Hall, S. (1997). Introduction. In S. Hall (Ed.), *Representation. Cultural Representations and Signifying Practices* (pp. 1–12). SAGE Publications Ltd.
- Jameson, F. (1984). Postmodernism, Or, The Cultural Logic of Late Capitalism. *New Left Review*, 146, 53–92.
- Kittler, F. (1990). *Discourse Networks 1800/1900*. Stanford University Press.
- Kittler, F. (1999). *Gramophone, Film, Typewriter*. Stanford University Press.
- Kittler, F. (2006). Number and Numeral. *Theory, Culture & Society*, 23(7–8), 51–61. <https://doi.org/10.1177/0263276406069882>
- Krämer, S., & Bredekamp, H. (2013). Culture, technology, cultural techniques – moving beyond text. *Theory, Culture & Society*, 30(6), 20–29. <https://doi.org/10.1177/0263276413496287>
- Lister, M., Dovey, J., Giddings, S., Grant, I. Kelly, K. (2009). *New Media: A Critical Introduction (Second Edition)*. Routledge.
- Macho, T. (2013). Second-Order Animals: Cultural Techniques of Identity and Identification. *Theory, Culture & Society*, 30(6), 30–47. <https://doi.org/10.1177/0263276413499189>
- Mirzoeff, N. (2009). *An Introduction to Visual Culture*. London, New York: Routledge.
- Mitchell, W. J. (1996). What do pictures "really" want? *October*, 77, 71–82.
- Moxey, K. (2008). Visual Studies and the Iconic Turn. *Journal of Visual Culture*, 7(2), 131–46. <https://doi.org/10.1177/1470412908091934>
- Rosaldo, R. I. (2008). Foreword: Defining Culture. In Baldwin, J. R., Faulkner, S. L., Hecht, M. L., & Lindsley, S. L. (Eds.), *Redefining culture: Conceptualizing culture across disciplines* (pp. ix–xiv). Taylor & Francis.
- Siebert, B. (2015). *Cultural techniques: Grids, filters, doors, and other articulations of the real*. Fordham University Press.
- Siebert, B. (2017). After the Media: The Textuality of Cultural Techniques. In M. T. Cruz (Ed.), *Media Theory and Cultural Technologies: In Memoriam of Friedrich Kittler*. Cambridge Scholars Publishing.
- Sturken, M., & Cartwright, L. (2018). *Practices of looking: An introduction to visual culture*. Oxford University Press.
- Wellbery, D. E. (1990). Foreword. In F. Kittler, *Discourse Networks 1800/1900* (pp. vii–xxxiii). Stanford: Stanford University Press.
- Winthrop-Young, G. (2013). Cultural techniques: Preliminary remarks. *Theory, Culture & Society*, 30(6), 3–19. <https://doi.org/10.1177/0263276413500828>
- Winthrop-Young, G. (2021). Introduction: The Wars of Friedrich Kittler. In I. Iurascu, G. Winthrop-Young, & M. Wutz (Eds.), *Operation Valhalla: Writings on war, weapons, and media* (pp. 1–48). Duke University Press.

Отримано редакцією журналу / Received: 01.03.26
 Прорецензовано / Revised: 11.03.26
 Схвалено до друку / Accepted: 27.04.26
 Опубліковано / Published: 29.05.26

e-mail: rostyslav.fanagei@knu.ua
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE POTENTIAL OF RESEARCH ON "CULTURAL TECHNIQUES" (KULTURTECHNIKEN) FOR THE SELF-DEFINITION OF THE UKRAINIAN CULTURAL STUDIES DISCOURSE

B a c k g r o u n d . *Having intensified over the past decade, the debate concerning the place and role of Ukrainian cultural studies constitutes an important step toward challenging the rather vague and precariously post-Soviet project of "culturology." However, in a significant number of current approaches, the Ukrainian discourse remains largely uniform in its understanding of cultural studies' subject matter, gravitating toward the spirit of classical hermeneutic or non-classical linguocentric paradigms. It was precisely by transcending these paradigms that contemporary Western cultural studies emerged. One of the reference points in the urgent reorientation and self-definition of Ukrainian cultural studies can be the German "cultural techniques" (Kulturtechniken) studies and contemporary Kulturwissenschaften in general.*

M e t h o d s . *The study is based on critical-historical (genealogical) and comparative analysis, as well as on metatheoretical reflection.*

R e s u l t s . *By anthropologizing Friedrich Kittler's media theory, studies of "cultural techniques" turn to the a priori of seemingly disparate cultural and technological systems. This approach enables a synthetic examination of the broad spectrum of operational interconnections between the real and the symbolic that underpin human existence. On the one hand, this research field unfolds a radical yet inherently cultural perspective from a position of "nonsense" – embracing materiality, corporeality, and essential cultural technicity – which is inadmissible within the classical humanities. On the other hand, the framework of "cultural techniques" remains accessible through more traditional "points of entry." This makes it well-suited for reception by Ukrainian cultural studies, potentially allowing for the preservation of its specific intellectual tradition while, in any case, shifting research into a post-hermeneutic plane.*

C o n c l u s i o n s . *"Cultural techniques" studies clearly and demonstratively articulate a post-disciplinary, post-hermeneutic optics – characteristic of contemporary international cultural studies and needed in the Ukrainian context – potentially constituting the basis for cultural studies' (perhaps the only possible) methodological and status self-definition as a paradigmatic alternative to philosophy. As a way of synthesizing and elevating the post-philosophical pathos associated with this orientation – characteristic, in various forms, across international cultural studies more broadly – it may be described as "materialist transcendentalism." Most importantly, while engaging with and unfolding the full socio-cultural complexity, "cultural techniques" provide a sufficiently concrete and specific domain for specialized cultural-studies research.*

K e y w o r d s : *cultural techniques, Kulturtechniken, cultural studies, post-hermeneutic optics, Bernhard Siegert, Friedrich Kittler, media theory.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в ухваленні рішення про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.